

УДК 339.9 (477)

ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

О.А. Томашевська, кандидат економічних наук

Розкрито сутність вільних економічних зон як однієї з форм економічних зв'язків, наведено приклади існування даних територій у світі, висвітлено їх сучасний стан в Україні, проаналізовано переваги та недоліки їхнього існування, запропоновано кроки, що сприятимуть відновленню функціонування вільних економічних зон у нашій державі.

Вільні економічні зони, функціонування вільних економічних зон, залучення інвестицій.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) є однією з найважливіших форм економічних зв'язків у межах країни та між країнами. Це особливий вид державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вільною, або ж спеціальною, економічною зоною називають територію країни, на якій діють більш ліберальні, порівняно з іншими територіями, закони, що надають підприємствам певні податкові, митні, фінансові або адміністративні пільги. Питання існування ВЕЗ в Україні знаходиться нині на стадії гострого обговорення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти становлення й функціонування вільних економічних зон розглядалися низкою науковців. Серед авторів, які активно і плідно працюють у цьому напрямі варто виділити Є.Ф. Авдокушина, Т.П. Данько, В.Г. Ігнатова, П.Р. Кругман, В.Д. Кузьменко, Н.А. Кухарську, К.А. Семенова, І.Ю. Сіваченко та ін. У їхніх роботах широко висвітлені економіко-географічні та правові аспекти функціонування ВЕЗ в Україні й різних регіонах світу. Проте умови сьогодення вимагають подальших поглиблених досліджень діяльності вітчизняних вільних економічних зон в розрізі становлення міжнародних економічних відносин в Україні.

Мета дослідження – дослідити сучасний стан розвитку вільних економічних зон в Україні та запропонувати шляхи відновлення їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. В різних країнах поняття «вільна економічна зона» використовується для характеристики абсолютно різних територій за статусом і цілями, які стоять перед ними. Під цією загальною назвою мається на увазі значна кількість різних функціональних типів: зони вільної торгівлі, що перебувають за межами державної митної території (у країнах Західної Європи історично існує велика кількість таких зон – наприклад, Гамбург, у Німеччині, відома зона Шеннон в Ірландії та ін.); виробничі зони, у яких пільги надаються компаніям, зайнятим у певному секторі економіки (приміром, зона Лаєм Чабанг у Таїланді, що спеціалізується на важкій промисловості й нафтохімії); технологічні парки, у яких створюються найбільш сприятливі умови для реалізації інноваційних проєктів (наприклад, є технопарки Малайзії та Сінгапуру); вільні порти (традиційним прикладом є порти в Китаї) та ін.

Вважається, що перша вільна економічна зона з'явилася в 166 р. до н. д., коли на острові Делос було створено порт вільної торгівлі. Пізніше однією з форм ВЕЗ стали зовнішньоторговельні зони (порто-франко). Подальший розвиток механізму вільних економічних зон у світі відбувався у XIX-XX ст. В 50-ті роки XX ст. справжній «бум» зонування спричинили економічні успіхи аеропорту Шеннон в Ірландії як вільної економічної зони. Нині у світі налічується понад 2000 подібних зон.

Діють вони в більш ніж 80 країнах: у розвинених і тих, що розвиваються. Наприклад, успішні приклади створення ВЕЗ були у Мексиці й на острові Мадагаскар, де, фактично, переговори з одним інвестором визначили умови ведення бізнесу на певній території. Серед країн Перської затоки успішними і розповсюдженими проєктами є створення зон, спрямо-

ваних на розвиток певних галузевих кластерів (наприклад, інтернет і медіа). Завдяки створенню вільних економічних зон значно зміцнили конкурентоспроможність своєї економіки Польща та Литовська Республіка. Позитивним прикладом є РФ, де за допомогою ВЕЗ залучаються інвестиції в слаборозвинені регіони, детально відбираючи суб'єктів, які будуть діяти на її території. Загалом, бізнес у світі сприймає створення ВЕЗ як позитивний сигнал і активізується в цих зонах, вкладаючи кошти в розвиток інфраструктури й створюючи нові робочі місця [8].

Формуються ВЕЗ, як правило, в морських і річкових портах, міжнародних аеропортах, поблизу основних залізничних і автомагістральних ліній, в окремих промислових районах. Через такі зони проходить більше, ніж 10 % світового товарообігу, причому обсяги експорту та імпорту зростають там досить високими темпами. Загальноновизнаною світовою практикою є надання статусу ВЕЗ територіям, які постраждали від техногенної катастрофи чи є депресивними.

У середині 90-х років, дотримуючись успішних прикладів інших країн, що розвиваються, в Україні почали створювати вільні економічні зони, які надавали різного роду пільги розташованим у них підприємствам. Пільги, що надавалися в межах вільних економічних зон (ВЕЗ) та територій пріоритетного розвитку, могли включати в себе звільнення від сплати податків на прибуток, інвестиції та землю, ПДВ та імпортного мита, певних платежів.

Основною метою створення ВЕЗ було залучення прямих інвестицій і розвиток регіонів шляхом створення привабливого інвестиційного клімату. Першою в Україні в 1995 р. було створено Північно-кримську експериментальну економічну зону «Сиваш» на території Красноперекопського району та м. Армянська терміном на п'ять років у порядку проведення локального економічного експерименту. Загалом, на території України з 1999 до 2004 р. було створено 11 вільних економічних зон і в дев'яти регіонах запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності (ТПР). За даними Інституту регіональних досліджень НАН України, за 7 років роботи у ВЕЗ і ТПР було реалізовано майже 800 інвестиційних проектів більш ніж на 6,5 млрд дол., створено понад 50 тисяч робочих місць [1].

Проте, за результатами оцінки Міністерства економіки 2005 р. ефективність роботи цих зон була недостатньою, і цього ж року всі пільги в них було ліквідовано. Законами України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” від 25.03.2005 р., № 2505 [5] і “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” [4] введений мораторій на розгляд і затвердження нових інвестиційних проектів на ВЕЗ і ТПР України, відмінені пільгові умови оподаткування та державні гарантії забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Поясненням такого кроку стало те, що цілі, які ставилися на початку, не були досягнуті, а самі зони перетворилися на інструмент податкових і митних махінацій. Разом із тим, позитивні приклади багатьох країн показують, що ці зони можуть бути ефективним інструментом поліпшення бізнес-клімату й економічного розвитку.

Хоча пільги для вільних економічних зон в Україні й було скасовано, ці території намагаються розвиватися в межах складених програм, оскільки останні склалися на тривалі періоди – від 20 до 60 років. На сьогодні в Україні функціонує одинадцять вільних економічних зон (див. таблицю) [6]. Одна з них розташована на території Одеського морського торговельного порту. Станом на перше січня 2013 року у неї було залучено майже 60 млн дол. інвестицій та створено 476 робочих місць [9].

Вільні економічні зони в Україні

Назва	Тип	Територія розташування	Термін дії та дата створення
“Донецьк”	Комплексна виробнича	м. Донецьк, Донецька область	60 років з 21.07.98 р.
“Азов”	Комплексна виробнича	м. Маріуполь, Донецька область	60 років з 21.07.98 р.
“Закарпаття”	Комплексна виробнича, транзитна	Ужгородський та Мукачівський райони, Закарпатська область	30 років з 09.01.99 р.
“Яворів”	Комплексна виробнича, технопарк	Яворівський район, Львівська область	20 років з 17.02.99 р.
“ІнтерпортКовель”	Транзитна	м. Ковель, Волинська область	20 років з 01.01.00 р.
“Миколаїв”	Комплексна виробнича	м. Миколаїв, Миколаївська обл.	30 років з 01.01.00 р.
“Порто-франко”	Транзитна	м. Одеса	25 років з 01.01.00 р.
“Рені”	Транзитна	м. Рені Одеської області	30 років з 17.05.00 р.
“Порт Крим”	Туристсько-рекреаційна, транзитна	м. Керч, АР Крим	30 років з 01.01.00 р.
“Славутич”	Комплексна виробнича	м. Славутич, Київська область	20 років з 30.06.98 р.
“КурортОполіс Трускавець”	Туристсько-рекреаційна	м. Трускавець, Львівська область	20 років з 01.01.00 р.

У 2010 р. уряд намагався відновити діяльність вільних економічних зон в Україні – Мінекономрозвитку підготувало концепцію нової редакції відповідного закону. Згідно з документом, БЕЗ поділялися на дві групи: вільні митні зони і комплексно-виробничі зони, на території яких буде вводитися спеціальний (преференційний) режим інвестиційної діяльності. Однак закон не було ухвалено [2].

Противники існування БЕЗ в Україні до негативних чинників їхнього існування відносять: 1) як показала практика, податкові й митні преференції використовувалися багатьма компаніями незаконно. Державі було заподіяно збиток через ухиляння компаній від сплати податків і контрабанду

товарів, вироблених на території іншої держави; 2) у країні з зонами вільної торгівлі є висока небезпека порушення конкуренції та механізмів ціноутворення; 3) підприємства, створені в межах ВЕЗ мають розвивати економіку та інфраструктуру країни, а на практиці, на жаль, відбувалося лише ухилення від податків [8].

Також варто відзначити, що в нашій країні світовий досвід створення вільних економічних зон застосовується лише частково. Якщо в іноземній практиці подібні зони є невеликими територіальними анклавом, майже не пов'язаними з національним ринком, то в Україні вони проектується, швидше за все, як засіб вирішення не стільки зовнішньоекономічних, скільки внутрішньогосподарських завдань [3].

Водночас, існує низка переваг, які притаманні територіям, що належать до вільних економічних зон. Як свідчить досвід минулих років, функціонування ВЕЗ в Україні сприяло: 1) розв'язанню проблеми зайнятості та формування нових робочих місць у депресивних районах з низьким рівнем економічного розвитку; 2) активізації зовнішньої торгівлі, обміну знаннями та технологіями; 3) припливу іноземних інвестицій і розширенню експортної бази; 4) збільшенню обсягів зовнішніх надходжень і поліпшенню платіжного балансу; 5) більш ефективному використанню місцевих ресурсів.

На нашу думку, переваги функціонування вільних економічних зон в Україні є більш суттєвими, порівняно з їхніми недоліками. Останні, більшою мірою, стосуються нашої вітчизняної недосконалої економіки в цілому, нашого економічного середовища, яке знаходиться на етапі становлення та розвитку. Час вносить свої корективи в будь-що. І якщо на момент 2005 р. виявилось, що в існуванні вільних економічних зон в нашій державі більше переваг, ніж недоліків, то в умовах сьогодення існує надія на поліпшення ситуації. Тим більше, що в Україні є передумови для ефективного функціонування ВЕЗ – це вигідне географічне розташування, розвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, наявність природно-кліматичних умов, значних трудових і природних ресурсів, відповідного науково-технічного потенціалу та транспортної інфраструктури.

Перелічені передумови для створення вільних економічних зон в Україні та їхні переваги свідчать про високу ймовірність відновлення утворень подібного типу в нашій державі. Про це свідчать і певні дії уряду, зокрема, Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань реформування та розвитку спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні», підписаний в січні 2012 р. [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищевикладене, для відновлення функціонування вільних економічних зон в Україні необхідними є такі кроки:

1) створити в межах згаданої Міжвідомчої комісії Робочу групу з питань відновлення діяльності ВЕЗ, до якої входили б як науковці, так і практики;

2) детально вивчити та проаналізувати досвід існування вільних економічних зон в Україні в минулому, щоб врахувати недоліки в майбутньому;

3) враховуючи проблеми з державним бюджетом, на першому етапі доцільно окреслити лише декілька територій, які могли б отримати статус вільних економічних зон. Як один із варіантів – це можуть бути три найуспішніші в минулі роки ВЕЗ;

4) на етапі розробки пілотних проектів може йтися про дуже незначні пільги на певний випробувальний термін.

Загалом, відновлення й реформування вільних економічних зон в Україні є стратегічним напрямом у розвитку держави й повинне бути спрямоване на створення промислових платформ для імпорту, виробництва та продажу товарів, як на внутрішній, так і на міжнародний ринок.

Список літератури

1. Відновлювати вільні економічні зони можна, провівши роботу над помилками – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsradio.com.ua>
2. В Україні відновлять вільні економічні зони? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net>
3. Данілов О.Д. Інвестування : навч. посіб. / О.Д. Данілов, Г.М. Івашина, О.Г. Чумаченко. – Ірпінь, 2001. – 377 с.
4. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 29. – С. 380. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
5. Закон України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 7–8. – С. 162. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
6. Іванович І.Ю. Вільні економічні зони в Україні: проблеми становлення та розвитку / І.Ю. Іванович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – Т. 1. – С. 192–196.
7. Наказ від 26 січня 2012 року N 72 Про утворення Міжвідомчої комісії з питань реформування та розвитку спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
8. Спеціальні економічні зони необхідні для підвищення конкурентоспроможності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua>
9. Сущенко Ю. Розвиток спеціальних економічних зон в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Сущенко, М. Радченко // Режим доступу : <http://www.odtrk.od.ua>

Раскрыта сущность свободных экономических зон, приведены примеры существования данных территорий в мире как одной из форм экономических связей, освещено их современное положение в Украине, проанализированы преимущества и недостатки их существования, предложены шаги, благоприятствующие возобновлению функционирования свободных экономических зон в нашей стране.

Свободные экономические зоны, функционирование свободных экономических зон, привлечение инвестиций.

Essence of economic clearzones is outlined in the article, the examples of existence of these territories are resulted in the world as to one of forms of economic connections, their modern position is lighted up in Ukraine,

advantages and lacks of their existence are analysed, steps which will play in favour of proceeding in functioning of economic clearzones in our country are offered.

Economic clearzones, functioning of economic clearzones, bringing in of investments.